

rolt... [és] a többiek e tekintetben hitsorsosaik ellen nem léptek fel.” Kis György esperes a következő csípős megjegyzést teszi erről:

Serédi hercegprímás tehát 1944 júniusában, miután a vidéki zsidóságot és sok tízezer zsidó-keresztényt testileg-lelkileg meggyötörve, megalázva, meg-rabolva, marhavagonba préselve az országból elszállították és a pázsitorlevél megjelenésének időpontjáig már nagy részüket megölték, két részre osztja fel a magyar zsidóságot. Egyik része bűnös, mert minden tekintetben bomlasztó befolyást gyakorolt a magyar életre, a másik része pedig hallgatással vétkezett, mert „nem lépett fel hitsorsosai ellen”. Logikusan mi következik ebből? Az, hogy mindkét rész, vagyis az egész zsidóság elítélendő.²⁹

A bíboros végig diszkrétan és bizalmasan lépett fel a kormánnyal szemben, noha teljesen tudatában volt a zsidó közösség maradékát továbbra is sújtó nehézségeknek, egyebek közt a kistarcsai internálótáborból való „illegális” deportálásoknak.³⁰ A közvélemény előtti kiállítás elmulasztásával nemcsak az üldözött zsidókban keltett aggodalmat, hanem sok száműzetésben élő kiváló magyarban is. A Petőfi rádió például a bíboros egy augusztus közepén tartott beszédét kommentálva megállapította, hogy a világ, s benne a magyar keresztény társadalom már öt teljes hónapja nélkülözi a bíboros nyilatkozatát. A bíboros hallgatása miatt – folytatta a rádióállomás – az amerikai magyar katolikusok arra a belátásra jutottak, hogy a főpapot vagy letartóztatták, vagy megölték.³¹

A protestáns egyházak álláspontja és lépései

A protestáns egyházaknak a zsidóellenes intézkedésekre való reagálása alapján nem különbözött a katolikus egyháztól.³² Sőt a legtöbb esetben a két protestáns egyházi testület – a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje és a Magyarországi Evangélikus Egyház Egyetemes Elnöksége – vezetőinek viselkedése és tettei párhuzamba állíthatók Serédi bíboroséval.³³ Ők is szánakoztak a zsidók sorsán, a zsidókérdés megoldásának kivált a *módszerén*, de igazából csak az áttértek sorsáért aggódtak. Akárcsak a katolikus papság, ők is leginkább csak tapintatosan adtak hangot fenntartásaiknak, egyénenként vagy közösen fordulva a helyi vagy központi kormányzati vezetőkhez a jogtalanságok orvoslásáért.

Ravasz püspök április 3-án érintkezésbe lépett Jaross-sal és Ambrózy Gyulával, a kormányzói kabinetiroda főnökével, s tiltakozott a zsidóellenes intézkedések miatt, valamint felmentéseket kért a sárga csillag viselése alól. Különösen érdekelve volt a protestáns egyház összes tisztségviselőjének és alkalmazottjának, tanítóknak, kántoroknak, diakónusoknak, presbitereknek a felmentésében. Szót emelt egy külön „Keresztény Zsidó